

Szűz Mária segítségével. A turbéki Mária-kegyhely története.
Szerk.: Varga Szabolcs.
Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történet-
tudományi Intézet, 2016. 104 old.

A ma már Szigetvárhoz tartozó Turbék az utóbbi években a Szulejmán-kutatásnak köszönhetően került reflektorfénybe. E munka során merült fel Varga Szabolcs (Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola tanszékvezető tanára) részéről, hogy nem csupán az oszmán berendezkedés szempontjából érdemes a települést és a régióját feltérképezni, hanem a *Zrínyi Miklós – Szigetvár, 1566 Emlékév* kapcsán fontos lenne a kegyhely történetét primer források alapján feltárni. A kegyhely igen jelentős szerepet játszott a dél-dunántúli hitéletben 17. század végi kialakulásától egészen a 20. század második feléig, így bemutatása egyrészt egyház-, társadalom-, mentalitás- és helytörténeti relevanciával bír, másrészt adósságot törleszt a kegyhely létrehozói, működtetői, illetve látogatói felé. Ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy a forrásfeltárásoknak köszönhetően mára jóval pontosabb és árnyaltabb képet tudunk festeni a kegytemplom múltjáról, aminek közreadása fontos vállalkozás.

Egy spirituális központ történetiségének, funkcionális változásainak szakszerű bemutatása komoly szakmai felkészültséget feltételez. Ennek tükrében örömteli, hogy egy, a téma feldolgozására alkalmas és kompetens munkacsoportot szervezett Varga Szabolcs, a kötet szerkesztője, aki korábban megírta egy kis baranyai kegyhely történetét (*A magyaregregyi Mária-kegyhely és búcsú története*. Magyaregregy, 2014.), illetve Csibi Norberttel együtt megjelentette a máriagyúdi búcsújárás történetét. (*„Máriát dicsérni hívek jöjjetek.” A máriagyúdi búcsújárás története*. Pécs, 2015.)

A turbéki kegytemplommal kapcsolatban a történeti kutatás számára eddig leginkább az alapító aktus volt érdekes. Bár a 18. század nagy részében köztudott volt a helyi lakosság előtt, hogy a Segítő Boldogasszony tiszteletére szentelt templom és az egykori szultáni türbe helye nem azonos, a 19. századtól már teljesen elfogadottá vált, hogy a szigetváriak azt a török mecsetet alakították át katolikus templommá, amelynek helyén egykor Szulejmán sátra állt, ahonnan a vár nevezetes ostromát irányította, és ahol halála után belső szerveit eltemették.

GÁRDONYI MÁTÉ (Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola oktatója, Siófok-Kiliti plébánosa) a korabeli egyházi források szisztematikus analizálása révén az alapítástól kezdve tekinti át a kegyhely 18. századi történetét. A fejezet számos értéke közül csupán kettőt emelnék itt ki. Egyrészt precízen tájékoztatja az olvasót, miként működött, hogyan épült fel a török, majd az ezt követően kialakult katolikus kegyhely, másrészt európai kontextusban tárgyalja ezen egyház- és társadalomtörténeti jelenséget. A Segítő Szűzanya kultuszának és magyarországi filiaciójának történetét didaktikusan vázolja fel, a kegyképpel kapcsolatos kérdéseket, továbbá a kultusz- és emlékezettörténeti háttérrel alaposan tisztázza.

Miután az egykori szultáni türbe megsemmisült, az újonnan felépített Mariahilf-kegyhely komplex üzenetet tudott megfogalmazni. Fokozatosan domborodott ki „törökverő” jellege, szerepet kapott a járványok elhárításának képzete, emellett a hívek egyre több fajsúlyos kérdésben fordultak a kegyhelyen keresztül Szűz Máriához. A vallási jelentéstartalmakra a 18.

század végétől nemzetiek is ráakódtak, amelyek tovább erősítették a templom különleges szerepét.

VARGA SZABOLCS plasztikusan ismerteti a kegyhely 19. századi fejlődését, valamint a funkcióiban bekövetkezett változásokat. Bemutatja a búcsú napját, hogyan zajlott le, milyen fogadalmi ajándékokat helyeztek el a templomban. A szerző helyesen a Szigetvárhoz tartozó turbéki szőlőhegy szerepét emeli ki, mint amely fontos szerepet játszott a mikrorégió társadalmában életében. Kihangsúlyozza a kegyhelyhez kapcsolódó emlékeztető-történelmi változások azon két csomópontját, amelyek az eddigiekhez képest új tartalmakkal látták el és áthagyományozták a kegyhely üzenetét. A helyi tradícióban jelentős szerepet játszott Zrínyi Miklós kultuszának 19. századi megszületése, amit a reformkor idején tapasztalható történelmi érdeklődés táplált. 1833. szeptember 7-én ünnepélyes gyászistentiszteletet tartottak az 1566. évi ostrom során elesett hősök tiszteletére. A „kirohanás, valamint a Kísasszony-napi búcsú időpontjának egybeesése alapozta meg a turbéki kegyhely eredettörténetének reneszánszát”. A szeptemberi megemlékezések ettől kezdve rendszeressé váltak. Részben török, részben hazai kezdeményezésre 1913-ban török és magyar nyelvű emléktáblát avattak a templom falán, amely hosszú távra kanonizálta és meggyökerezett a szulejmáni türbe és a turbéki templom összekapcsolódását.

Az igen sok egyháztörténelmi változással járó 20. századot STERNER DÁNIEL (a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola és a Pécsi Tudományegyetem hallgatója) dolgozta fel a püspöki levéltár iratai, illetve a korabeli sajtó anyagai alapján. A szerző jó érzékkel jelöli ki a történetet alakító főbb egyéniségeket, többek között Hal Pált (1890–1973), a szigetvári kórház kápolnájának lelkészét és helyi hittantanárt, aki igen aktív szerepet játszott Turbékkel kapcsolatban: kutatta és publikálta annak történetét, emellett komoly erőket mozgósított a kegyhely működtetésének, infrastruktúrájának fejlesztésében (olykor a helyi plébános elképzeléseivel szemben is).

A korábbi időszak előzményeinek és sajátosságainak következtében a 20. század első felére egy rendhagyóan működő, ugyanakkor sokak által látogatott kegyhely alakult ki Turbékon (1937-ben például több mint 5000 hívó érkezett ide). Magáénak érezte a dél-dunántúli németiség, horvátság, magyarság, sőt a búcsú idején megjelentek a környező települések magyar református lakosai is („kálomista búcsú”). Ennek megfelelően a búcsúkon több nyelven folyt a szentbeszéd.

A 20. század második felét tárgyaló fejezetből tudhatjuk meg, hogyan lehetetlenítették el a turbéki templom spirituális funkcióit a kommunista szervek. Megszűnt a búcsú tömeges és multiethnikus jellege. Korlátok közé szorították a hitéleti szerepét, aminek következtében – az Állami Egyházügyi Hivatal szándékának megfelelően – fokozatosan profanizálódott az esemény. A folyamatok szempontjából különösen tanulságos az 1970-es évek első fele. A társadalmi és kulturális átalakulások következtében amúgy is csökkenő látogatottságú kegytemplomnak nem várt és nem szokványos kihívásokkal kellett megküzdenie. 1970 nyarán a török külügyminiszter egy új „emlék-dzsámi” felállítását helyezte kilátásba. Az építkezés régészeti feltárással kezdődött, a templom belsejében és annak udvarán egyaránt. Részben az ásatás eredménytelensége, részben a miniszter leváltása miatt a munkálatok megszakadtak, az ásatások nyomai azonban nem csupán a misék megtartását akadályozták, hanem az épületben statikai

károk keletkeztek. Az elhúzódó problémát végül az 1977-ben Szigetvárra kerülő plébánosnak, Gulner Jánosnak sikerült – a helyi tanácselnök segítségét elnyerve – megoldania. Gulner mondatai pontosan érzékeltetik a kegyhely szakralitásában bekövetkezett súlypontváltozásokat: „Sokan nem tudnak ám erről a Turbékról. Nem volt ez propagálva sem. [...] Ha jöttek muszlim küldöttségek oda a tanácsházára, akkor ezek mindig oda kivitték őket. Ezek pontosan tudták, hogy ez a Szulejmán hol halt meg. S mint egy szent helyre, ők jöttek oda.” Tanulságként szolgálhat, milyen következményekkel bírnak a helyi lakosság, valamint a lokális hagyományok számára a különböző érdekek alapján indított, politikailag előnyösnek tűnő, tudományosnak gondolt kutatási projektek.

A 19. században megindult áthagyományozási folyamatoknak, a 20. századi történeti feldolgozásoknak, régészeti feltárásoknak köszönhetően rögzült az a kép, hogy a kegyhely és a szultán sírhelye közvetlen kapcsolatban állnak egymással. A kötet azonban részben kitérve az elmúlt évek tudományos vizsgálataira, részben saját kutatásokra alapozva vissza- és helyreállíthatja a történeti emlékezetben az eredeti állapotot, vagyis azt, hogy két külön helyszín, két külön kultuszáról van szó. Varga Szabolcsnak az *Előszó*ban megfogalmazott kijelentése teljes mértékben megállja a helyét: „Ez a kötet mítoszt rombol és egyben kultuszt ápol.” A megalapozott konklúzió révén elhárul az akadálya annak, hogy „újjaéledjen a Mária-kegyhely körüli eredeti katolikus kultusz”.

Ennek tükrében különösen érdekes vállalkozás a kegytemplom lehetséges jövőjével foglalkozó fejezet, amelyet MOHAY RÉKA (a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola végzett hallgatója) jegyez. A szerző vallási turizmus tárgykörében készítette a szakdolgozatát. Jelen kötetben Turbék revitalizálásának, spirituális helyé válásának több lehetőségét is felvázolja, amelyek, ha megvalósulnának – Hal Pál szavaival élve – újra „hálavirág” lehetne a térség katolikusai számára. Mohay rámutat arra a már meglévő adottságra is, hogy a kegyhely része a Mária-út zarándokútvonalnak.

A kötet egy igen értékes függelékkel zárul, amelyben SIPTÁR DÁNIEL (a Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár munkatársa) a kegyhely 18–19. századi történetének legfontosabb latin forrásait, elsősorban a *Canonica Visitatio*-k szövegeit adja közre pontos, igényes magyar fordításban. Siptár munkáját dicséri az is, hogy ő találta meg a jezsuita levéltár anyagából azokat a kútfőket, amelyek pontosan dokumentálják a kezdeti időszakot, így új források bevonásával bizonyítható a kötet tudományos konklúziója a katolikus templom önálló kialakulásával kapcsolatban.

A kiadást felvállaló Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóintézete, a szerkesztő, a szerzők, illetve a Szigetvári Várbaráti Kör és a helyi plébániai közösség összefogása révén igen gazdag és értékes képanyag illusztrálja a kötetet, amely így mind tartalmi, mind esztétikai szempontból fontos adalékot és mintát jelent a hazai kegyhely-történetek sorában.

(ism.: Gózszy Zoltán)